

МОДЕЛ ОЦЕНЕ ПРИРОДНИХ ТУРИСТИЧКИХ МОТИВА ОВЧАРСКО-КАБЛАРСКЕ КЛИСУРЕ

Јелена Обренић¹, Жељко Бјељац, Александра Терзић

**Географски институт „Јован Цвијић” САНУ*

Резиме: Једна од почетних фаза туристичког развоја неког простора је оцена елемената или целокупног простора како би се утврдили приоритети који ће даље бити презентовани и економски валоризовани конкретним мерама и активностима. У раду је приказан модел оцене природних туристичких мотива настао комбинацијом неколико адаптираних методологија. Предложени модел је примењен на простор Овчарско-кабларске клисуре. Након извршеног процеса валоризације, испоставља се да природни мотиви Овчарско-кабларске клисуре имају умерени или осредњи значај за развој туризма и да се конкретним мерама у области заштите природе и уређења туристичког простора овај статус може унапредити.

Кључне речи: туристичка валоризација, природне туристичке вредности, Овчарско-кабларска клисура

Увод

Туристичка валоризација је комплексна оцена природних, антропогених, организационих и других елемената једне туристичке дестинације. У условима ограничених ресурса намењених развоју, она проналази своју сврху издвајајући просторе од значаја за остваривање максималних позитивних и минималних негативних ефеката тог развоја. Туристичке дестинације су међусобно конкурентске или комплементарне, а туристичка тражња веома флукутабилна и све софистициранија. Ако се још узму у обзир потребе локалног становништва, заштита природних и антропогених вредности, инфраструктурни капацитети, организациона и законодавна подршка, јасно је колико је процес оцене и рангирања туристичких дестинација опсежан и комплексан. Ово је задатак који због своје мултидисциплинарности изискује посвећеност тима стручњака из више различитих области.

У раду ће бити приказан модел оцене који је сублимација ранијих истраживања, али пре свега искуства и знања аутора. Модел је примењен на простор Овчарско-кабларске клисуре, и то на оцену природних туристичких вредности за које се претпоставља да имају умерени значај за развој туризма. Циљ је био да се издвоје поједини индикатори, али и да се укаже на неке недостатке и пропусе, нарочито у области заштите животне

¹ Correspondence to: jelena.obrenic@gi.sanu.ac.rs

средине и недовољно спроведене законске регулативе. За сваки индикатор је предложен опсег оцена, а за простор Овчарско-кабларске клисуре оцене су давале аутори, тако да се на конкретном примеру може пратити примена модела. Када су прецизно и јасно дефинисане доминантне вредности и основни приоритети у будућности, онда је и трасиран пут за организацију и промоцију различитих облика туризма. Потребно је још напоменути да је реч о проблематици којом се баве институције међународног ранга ангажујући тим експерата из различитих области који раде на прикупљању и обради података, издвајању кључних индикатора и развоју и усавршавању модела вредновања и категоризације. Након вишегодишњих разрада модела, дискусија, форума и конференција још увек се трага за идеалним решењем и показатељима који би нумерички изразили вредност простора и његових елемената. Тако се и модел предложен у раду не може сматрати коначним, већ на њега треба гледати као на основу коју је могуће и потребно даље дорађивати и адаптирати.

Преглед литературе

Велики број аутора се у последње две деценије бавио проблематиком евалуације туристичких вредности (Faulkner, 1997; Deng, King & Bauer, 2002; Bjeljac, Ćurčić & Brankov, 2008; Besermenji, Pivac & Jurišin, 2008; Meyer, 2004; McKerchera & Cros, 2005; Hadzic, Stojakovic, Herman-Milenkovic, Vanic & Ivanovic, 2005; Bjeljac, Brankov, Jovičić, Ćurčić & Terzić, 2012; Николић, 2006). Значајан допринос методологији туризмолошког вредновања дала је Hilary du Cros (2000; 2001) која се у својим радовима оријентише на оцену културних туристичких вредности. Бројне су и студије о природним туристичким вредностима (Collins, 1998; Bateman & Turner, 1993; Deng, King & Bauer, 2002; Bjeljac, Brankov, Jovičić, Ćurčić & Terzić, 2012; Bjeljac, Ćurčić & Brankov, 2012; Brankov, 2010). Посебан модел је креиран за просторе геонаслеђа који примењују Vujičić, Vasiljević, Marković, Hose, Lukić, Hadžić & Janičević (2011), а заснован је на моделима које су развили Pralong (2005), Reynard, Fontana, Kozlik & Skapoza (2007), Zouros (2007), P. Pereira, D. Pereira & Caetano Alves (2007). Модел туризмолошког вредновања представљен у овом раду комбинује адаптације поменутих методологија уважавајући и предлоге које дају Станковић (2008) и Николић (2006). Предложени модел валоризације је сложенији и утолико што укључује вредновање поједних индикатора одрживог развоја туризма датих у водичу Светске туристичке организације (UNWTO, 2004).

Постојеће стање природних туристичких мотива

Овчарско-кабларска клисура представља део границе између високе Шумадије на северу и Драгачева и Старовлашко-рашке висије на југу. У административном погледу припада општинама Чачак и Лучани. Једино насеље у клисури је Овчар бања. Западноморавском удолином води други по значају путни правац у Србији, после саобраћајнице Београд-Ниш, и најзначајнији упореднички путни правац који повезује источне и западне делове земље на релацији Краљево-Ужице (Роровић, 1996; Група аутора, 1998).

Овчарско-кабларску клисуру је усекла река Западна Морава, градећи посебан природни феномен, укљештене меандре, између две пејзажно различите планине: Каблара, стрмих и готово вертикалних литица и блажих падина Овчара обраслих шумском вегетацијом. Посебну особеност клисуре представљају термоминерални извори Овчар бање (Роровић, 1996; Станковић, Протић & Миљковић, 1991; Станковић, 2005).

Скица 1. Положај Овчарско-кабларске клисуре
Извор: www.bestofserbia.rs, 2015

Студијом заштите која је урађена 1998. године је предложено да Овчарско-кабларска клисура буде заштићена као природно добро I категорије (природно добро од изузетног значаја). На овом простору је успостављен режим заштите III степена. На шест локлитета (Бранојевац-Дебела гора, Бањски поток, Короњски до, Овчар-Бјеличје, Дуги до-Селечка коса и Рапаиловача-Јовање) је успостављен режим заштите II степена. Просторним планом подручја посебне намене за Овчарско-кабларску клисуру.

Овчарско-кабларска клисура је претрпела велике трансформације у 20. веку услед пробијања трасе друмске и железничке саобраћајнице и подизања брана са намером искоришћавања хидропотенцијала Западне Мораве (изградња вештачких језера: Међувршје и Овчарско-кабларско језеро). Уз обалу је присутна неконтролисана изградња викенд објеката. Природни изглед клисуре је веома измењен, природна средина деградирана, а биљни и животињски свет угрожени (Угринов, Стојанов & Коматина, 2013).

Једна од најпрометнијих магистралних саобраћајница пролази кроз клисуру. Осим што на асфалтном путу постоје проблематична места где се

редовно дешавају саобраћајни удеси, транспорт опасних материја, издувни гасови и бука представљају ризик и знатно нарушавају амбијент и мир. Идентификована је повишена концентрација олова, угљен-моноксида и азотних оксида у ваздуху на овој деоници (Група аутора, 1998).

Вештачке акумулације, Овчарско-кабларско језеро и Међувршје, су у великој мери засуте и са великом количином штетног отпада из индустријских постројења, канализационе мреже и викенд објеката у приобаљу. У сливу Западне Мораве узводно од клисуре су општине: Ужице (78598 стан.), Ивањица (32516 стан.), Пожега (29423 стан.) и Лучани (21267 стан.), као и бројне фабрике (Општине и региони у Републици Србији, 2012; Група аутора, 1998). Истраживање физичко-хемијског састава воде Западне Мораве спроведено је 2004. године на две локације у самој клисури и показало је лошији квалитет воде у односу на прописане карактеристике водотока II категорије, којем би требало да припада Западна Морава знатним делом свог тока, с обзиром на ниво сапробности. Анализом је утврђено да је током већег дела године вода загађена амонијаком, али су повремено и концентрације нитрита и фенола више од прописаних, те се квалитет воде приближава III категорији (Spasojevic, Markovic, Rafailovic & Ribic-Zelenkovic, 2005). Почетком 21. века је више пута дошло до помора рибе на Западној Морави и њеним притокама (Скрапежу, Чемерници, Ибру), као и елементарних непогода, изливања амонијака у реку Бјелицу и загађења реке Ђетиње (Milijašević & Jojić-Glavonjić). Мали је број постројења за пречишћавање отпадних вода: нека су у почетној фази изградње, док су друга запуштена и ван функције, а нека функционишу само делимично, док се на неколико места у сливу Западне Мораве налазе дивље депоније.

Скица 2. Угинула риба на језеру Међувршје
Извор: Аутори, 2012

Овчарско-кабларска клисура је станиште ретких и реликтних врста, али знатан део шумске вегетације отпада на шикаре и девастиране шуме услед неконтролисане сече, због чега је ерозија земљишта узела маха на многим секторима кроз клисуру. Увођењем неких инавазивних врста (багрем, црни бор) у великој мери су измењени услови екосистема и потиснута аутохтона вегетација. Природна реткост уписана у Црвену књигу флоре Србије је сива суручица (*Spiraea cana*) која се јавља на кречњачким остеоњацима клисуре, а све врсте орхидеја које расту у клисури су заштићене према Међународној конвенцији о трговини угроженим биљним и животињским врстама (Група аутора, 1998). Обале реке су вегетацијски деградиране

услед антропогеног утицаја уз појаву мочварне вегетације и изражену еутрофикацију на знатном делу водене површине језера у клисури.

Према Марковићу и Вељовићу (2005), ихтиолошки састав воденог тока кроз клисуру условљен је изградњом вештачких акумулација, планским и непланским порибљавањем, сушама, бујицама, поплавама и загађивањем воде, те су најбројније слабо цењене рибље врсте (тзв. trash fish). Најбоље проучена животињска група на простору клисуре су птице од којих је 54 врсте од међународног значаја, па је клисура од 2000. године на међународној листи важних подручја птица (Important Bird Area – IBA) са ознаком А1. Реч је о врсти мали вранац (*Phalacrocorax pygmeus*) која се налази на Црвеној листи IUCN-а.

Методологија и модел оцене

Туристичке вредности представљају обележје одређеног простора и полазну основу развоја туризма. Управо из тог разлога је туризмолошко вредновање почетна фаза и један од кључних елемената у процесу израде мастер и стратегијских планова развоја туризма (Inskeeper, 1991; Gunn, 1994; Mill & Morison, 2002; Weaver, 2006; Вјелјас, Brankov, Jovičić, Ćurčić & Terzić, 2012). Туризмолошко вредновање је комплексна оцена природних и антропогених вредности, односно свих елемената простора и друштва, од значаја за развој туризма. Да би се исправно приступило процесу туристичке валоризације, најпре је потребно извршити инвентар туристичких вредности, сагледати стање компоненти животне средине, режим заштите и предности и недостатаке туристичке понуде. Циљ је да се туристичка вредност изрази квантитативно, што додатно усложњава комплексност читавог поступка, јер је многе појаве и елементе простора тешко квантификовати (Станковић, 2008; Стојановић & Стаменковић, 2008).

Модел оцене предстваљен у раду није универзалан, већ је прилагођен конкретном простору и захтевима истраживања, односно потребама и могућностима развоја туристичких активности, али може послужити као основа за валоризацију сличних простора. Приказан је парцијални метод који се односи на једну групу елемената простора, односно природне туристичке мотиве, са тенденцијом да се обухвати што више аспеката у њиховом вредновању и да се на основу нумеричких показатеља изразе поједине категорије вредности.

Након инвентарисања природних туристичких вредности и сагледавања стања животне средине, организационих и законских регулатива и планова за развој туризма, процес валоризације се започиње оценом географског, саобраћајног и туристичког положаја. У Табели 1. је дат преглед индикатора и систем оцењивања. Као основа система оцена коришћена је Ликертова скала: 1 – веома ниска атрактивност, 2 – ниска атрактивност, 3 – средња атрактивност, 4 – висока атрактивност и 5 – изузетно висока атрактивност.

Табела 1. Валоризација положаја

Положај	Индикатори	Шта се оцењује?	Оцена
Географски	Централност	Удаљеност од географског центра Србије (1-5)	4
	Географско окружење	Јединственост у окружењу (1-5)	4
Саобраћајни	Доступност	Близина саобраћајница, квалитет и фреквентност (1-5)	4
	Инфраструктура	Степен изграђености у самом природном добру (1-5)	2
Туристички	Локални	Удаљеност најближих градских центара (1-5)	3
	Национални	Удаљеност главних емитивних центара у земљи (1-5)	1
Укупно			18

Извор података: Аутори, 2014

Централност се оцењује на основу удаљености од географског центра Србије, који је у селу Драча, недалеко од Крагујевца (Тадић, 2010). Што туристички локалитет заузима централнији положај, узима се да је у просеку ближи већем броју емитивних тачки у нашој земљи. Разноврсност природних туристичких мотива у окружењу разматра јединственост природног добра на националном нивоу, односно да ли у датим просторним оквирима постоји сличан објекат.

Саобраћајни положај је посматран са аспекта доступности и изграђености инфраструктуре у заштићеном природном добру. Да би нека туристичка вредност добила и своју прометну вредност на тржишту, она мора бити саобраћајно доступна путницима и туристима. У том погледу, бољи положај имају оне вредности које су на саобраћајницама већег значаја, вишег ранга и степена изграђености, као и на прометнијим правцима. Са друге стране, пошто је реч о заштићеном природном пределу, велика фреквентност саобраћаја може нарушити изворни амбијент, тако да

изграђеност саобраћајне инфраструктуре и промет на целокупној територији заштићеног природног добра морају бити строго контролисани.

Туристички положај (удаљеност од дисперзивних центара) је посматран у локалном окружењу и националним оквирима, јер је овај предео изузетних одлика вредност локалног и националног, а мањим делом међународног ранга. Удаљеност од најближих градских центара (Чачка, Лучана, Пожеге и Горњег Милановца) је оцењивана на следећи начин: оцена 1 – удаљеност преко 30 km, оцена 2 – удаљеност 15-30 km, оцена 3 – удаљеност од 5-15 km, оцена 4 – удаљеност 1-5 km и оцена 5 – удаљеност мања од 1 km. Удаљеност од главних националних емитивних центара (Београд и Нови Сад) је оцењивана на следећи начин: оцена 1 – удаљеност преко 100 km, оцена 2 – удаљеност од 50-100 km и оцена 3 – удаљеност од 30-50 km, оцена 4 – удаљеност 15-30 km и оцена 5 – удаљеност мања од 15 km. Оправданост за овакав систем оцењивања се налази у чињеници да су природни туристички мотиви од значаја за задовољавање пре свега рекреативних потреба. Одлика таквих туристичких кретања је мали радијус путовања. Рекреативна потреба се викендима, у дане празника или великих годишњих одмора задовољава најпре у оним дестинацијама које су удаљене око 15 минута до сат времена пешице или вожње аутомобилом од места сталног боравка (Табела 1).

Природни елементи простора су разврстани у неколико категорија и систем њиховог оцењивања је приказан у табелама 2, 3 и 4.

Индикатор	Шта се оцењује?	Оцена
Разноврсност облика	Постојање различитих облика рељефа у самом заштићеном природном добру (1-5)	4
Индивидуалност	Јединственост облика рељефа (1-5)	3
Атрактивност пејзажа	Целокупан естетски значај простора за окружење (1-5)	5
Научни и културни значај	Облици рељефа су објекти геонаслеђа или се за њих везују историјски догађаји и културна баштина (1-5)	4
Ризици	Опасност од ерозије, урниса, урвина, клизишта (1-5)	3
Укупно		19

Извор података: Аутори, 2014

Разноврсност облика рељефа оцењивана је са аспекта заступљености геоморфолошких облика који имају научни и туристички значај.

Индивидуалност се посматра у функцији бројности истих облика рељефа, па што је на истом простору више истоветних вредности, то се њихова атрактивност умањује, јер губе својство куриозитетности. Атрактивност пејзажа се оцењује са аспекта куриозитетности и естетског утиска који оставља одређени простор. Уколико такви простори налазе своје место у образовним и уметничким формама, онда они имају и свој научни и културни значај. Опасност од природних катастрофа, односи се пре свега на појаву ерозије, урниса и урвина (Табела 2).

Табеле 3. Валоризација хидролошких туристичких вредности

Индикатор	Шта се оцењује?	Оцена
Појаве и објекти у кориту реке	Брзаци, слапови, водопади, вирови, језера (1-5)	3
Привредни објекти у кориту реке	ХЕ, воденице (1-5)	3
Квалитет речне воде	Физичко-хемијска својства према утврђеним класама бонитета (1-5)	2
Прозирност речне воде	Степен замућености воде и присуство хидрофилне вегетације у приобалном појасу (1-5)	1
Опасност од поплава	Степен регулисаности речног тока кроз клисуру (1-5)	2
Извори питке воде	Бројност и издашност извора питке воде на простору природног добра (1-5)	4
Термоминерални извори	Бројност извора термоминералне воде (1-5)	2
Коришћење термоминералне воде	Терапеутске, рекреативне и економске сврхе (1-5)	3
Укупно		20

Извор података: Аугори, 2014

Објашњења за прва два индикатора Табеле 3 су дата у другој колони и односе се на постојање и бројност наведених објеката. Што их је више и што су разноврснији, простор добија вишу оцену. Квалитет речне воде се оцењује према утврђеним класама бонитета и то тако да речни ток који припада првој категорији добија највишу оцену. Прозирност речне воде се може нумерички изразити, али је довољно имати увид у степен замућености воде. Прозирне и чисте воде имају највиши степен привлачности. Код нерегулисаних речних токова постоји могућност плављења и уништавања приобалног појаса и вегетације, зато су они мање атрактивни за развој туризма. Бројност и издашност извора питке и термоминералне воде је још један од индикатора који доприноси туристичкој привлачности, с тим што је за термоминералне изворе битна и

опремљеност, као и искоришћеност у терапеутске, економске и рекреативне сврхе (Табела 3).

Табела 4. Валоризација биогеографских туристичких вредности

Индикатор	Шта се оцењује?	Оцена
Реликтне и ендемичне врсте	Постојање и бројност (1-5)	3
Угрожене врсте	Постојање и бројност врста уписаних у Црвену књигу (1-5)	2
Врсте од међународног значаја	Утврђено станиште врста заштићених на глобалном нивоу (1-5)	2
Ихтиофауна	Могућности за развој лова и риболова (1-5)	3
Укупно		10

Извор података: Аутори, 2014

Ендемичне и угрожене биљне и животињске врсте повећавају атрактивност простора, па што их је више, тај простор добија вишу оцену. Могућности за развој риболова су посматране са аспекта бројности и значаја рибљих врста (Табела 4). Пожељно би било да се за индикаторе предложене у Табелама 2, 3 и 4 даље разраде методе нумеричког оцењивања, али је то за сада могуће извести само уколико се валоризацији простора приступи у оквиру ширег референтног система. Немогуће је утврдити универзалан систем оцена посматрајући само један простор.

Табела 5. Валоризација еколошких елемената

Индикатор	Шта се оцењује?	Оцена
Категорија заштите	Према режимима заштите I, II и III категорије (1-5)	4
Деградација	Степен деградације природних туристичких вредности (1-5)	2
Правне норме	Закони и просторни планови (1-5)	2
Мере	Постојање чуварске службе и санкционисање бесправног понашања (1-5)	2
Укупно		10

Извор података: Аутори, 2014

С обзиром на прописе утврђене Законом о заштити природе из 2010. године (Службени гласник РС, бр. 88/10), у природним добрима III категорије је дозвољен контролисани развој туристичких активности. У природним добрима II категорије су дозвољене научне и едукативне активности, па се систем оцењивања мора ускладити са могућностима развоја туристичких активности. У том случају би простор I категорије добио оцену 1, оцену 2 добија простор II категорије, оцену 3 добија

простор III категорије, оцену 4 или 5 простор са комбинованим режимом заштите, јер он омогућава развој туристичких, али и сродних активности које могу имати и туристички значај. Правне норме се односе на постојање планске документације која одређује и регулише намену површина на датом простору. Иделани услови би постојали када би се донели детаљни планови намене површина и када би се они адекватно имплементирали (Табела 5).

Табела 6. Валоризација организационих елемената туристичке понуде

Индикатор	Шта се оцењује?	Оцена
Степен интегрисаности у туристичку понуду и промоцију	Препознатљивост локалног, регионалног, националног значаја, значаја на територији Балканског полуострва и на међународном нивоу (1-5)	2
Смештајни капацитети	Капацитет и ниво опремљености у складу са амбијентом (1-5)	3
Остала инфраструктура	Пешачке, бициклистичке и риболовне стазе, базени, спортски терени (1-5)	4
Степен организованости туристичке понуде	Водичка служба, разноврсност понуде, догађаји и манифестације засновани на природним мотивима (1-5)	4
Укљученост приватног сектора	Планиране и реализоване инвестиције у развој туристичке понуде (1-5)	2
Укупно		15

Извор података: Аутори, 2014

Објашњења за организационе индикаторе су представљена у Табели 6. Оправданост за увођење ове групе индикатора у модел се налази у чињеници да они у великој мери одређују стање и укљученост природних туристичких вредности у туристичку понуду. Квалитет организационих елемената је оцењиван на основу ауторске процене.

Табела 7. Збирна оцена природних туристичких вредности

Елементи модела	Опсег оцена према предложеном моделу	Укупна оцена
Положај	6-30	18
Геоморфолошке туристичке вредности	5-25	19
Хидролошке туристичке вредности	8-40	20
Биогеографске туристичке вредности	4-20	10
Еколошки елементи	4-20	10
Организациони елементи	5-25	15
Укупно	32-160	92

Извор података: Аутори, 2014.

Према предложеном моделу, минималан број поена који могу добити природне туристичке вредности на неком простору је 32, а максималан 160 (Табела 7). Да би се боље сагледао њихов значај за развој туризма, потребно је издвојити пет категорија применом Стургесовог правила: $k=1+3,32\log N$, где је k број категорија, што ће у овом случају бити 5, а N је укупан број јединица скупа, односно $160-32=128$ (Đolević & Tošić, 2006). Када се разлика између највеће и најмање вредности подели бројем категорија, добијамо опсег сваке категорије: $i=(160-32)/5=25,6$. На основу тога можемо издвојити следеће категорије и оценити значај природних туристичких вредности за развој туристичких активности:

- Незнатан: 32-57,5
- Мали: 57,6-82,9
- Средњи: 83-108,5
- Велики: 108,6-133,9
- Изузетан: 134-160.

Ово је завршна фаза методолошког и теоријског дела туристичке валоризације због одређивања приоритета туристичког развоја, да би спровођењем конкретних мера и активности туристичке вредности добиле и своју прометну, односно економску вредност.

Резултати и дискусија

У Табели 1. је оцењен положај Овчарско-кабларске клисуре. За индикаторе који се односе на географски положај дата је оцена 4. Овчарско-кабларска клисура се налази недалеко од Крагујевца и географског центра Србије, посматрано на националном нивоу. Како је то јединствена туристичка вредност у Моравичком округу, а у суседним регионима се налазе клисуре реке Градац и Увац са сличном мотивском основом, овакво вредновање се сматра објективним. Овчарско-кабларска клисура се налази на важном магистралном правцу (али није у близини коридора X), а са друге стране изграђеност саобраћајне инфраструктуре и промет нису контролисани кроз ово заштићено природно добро. Начин оцењивања саобраћајног положаја је већ образложен у претходном поглављу (Табела 1).

На простору клисуре, осим укљештених меандара, постоји 10 спелеолошких објеката, а могу се посматрати и последице савремених геоморфолошких процеса (флувио-денудациони процеси и таложене сипарског материјала, ерозија, урвине), зато је за разноврсност облика дата оцена 4. Индивидуалност је оцењена нешто лошије због понављања истих геоморфолошких објеката. Атрактивност пејзажа је оцењена на основу чињенице да је на територији општине Чачак и Моравичког округа

Овчарско-кабларска клисура препознатљива туристичка вредност, а њени пејзажи најчешћи мотиви у пропагандном материјалу. Укљештени (накалемљени или наслеђени) меандри Западне Мораве се често наводе као пример за ову геоморфолошку појаву, а пећина Кађеница има свој историјски значај због догађаја из Првог српског устанка. Из тог разлога је за индикатор који показује научни и културни значај одређена оцена 4. На простору Овчарско-кабларске клисуре повремено се јављају ерозије и урвине у мањим размерама и само су делимично под контролом, па се сматра да је оцена 3 објективна (Табела 2).

Најпознатији водопад је настао таложењем бигра на Бањском потоку у Овчар бањи. У Овчарско-кабларској клисури су изграђене две ХЕ и једна мала приватна ХЕ у Овчар Бањи. Осим њих нема дугих привредних објеката. Према прописима, квалитет воде Западне Мораве на сектору кроз клисуру би требало да буде такав да она припада II класи, међутим истраживања показују да се квалитет воде погоршава и да се на појединим секторима може сврстати у III категорију. Пошто се за ову прилику оцењује туристичка вредност реке, а с обзиром на квалитет речне воде, овде се могу организовати спортови на води и наутичке активности, док је купање дозвољено веома ретко. Вода је на сектору кроз клисуру замућена, а водена површина језера премрежена хидрофилном вегетацијом, што онемогућава рекреативне активности на води у приобаљу. Западна Морава се у овом делу ретко излива из речног корита, али се поплаве дешавају на излазу из клисуре. Речни ток није адекватно регулисан, а приобаље је неуређено. У Овчарско-кабларској клисури је утврђено 30 извора, али су сви мале издашности. Извирање топлих вода постоји и у самом кориту Западне Мораве. Најзначајнији су извори термоминералне воде у Овчар Бањи, температуре од 35-37,5°C. Услед слабе опремљености и застарелости медицинске опреме, као и опште неорганизованости, бања је данас готово пуста, па је степен искоришћености термоминералне воде мали. Један део се користи за загревање објеката, али овај вид коришћења није заживео у потпуности услед организационих и политичких неспоразума (Табела 3).

На простору Овчарско-кабларске клисуре је константовано постојање већег броја реликтних и ендемичних биљних и животињских врста које су од националног значаја. У Црвену књигу је уписана биљна врста сива суручица што је од националног значаја, а птица мали вранац је на IUCN-овој Црвеној листи. Што се тиче рибљег фонда, заступљене су слабије цењене врсте. На овом простору се одвијају лов и риболов, с тим што су веома лоше организовани и слабо контролисани (Табела 4).

Што се тиче организационих фактора, на националном нивоу већи значај имају неки други мотиви, као на пример Ђердапска клисура, док на регионалном и локалном нивоу Овчарско-кабларска клисура представља једну од доминантних туристичких вредности. Туристичко-угоститељски објекти су изграђени у Овчар бањи. Планинарски дом, капацитета 66 лежаја, и аутокамп, капацитета 35 лежаја, задовољавају садашњи ниво туристичке тражње. Најрепрезентативнији објект Овчар бање је био базен на отвореном, у близини кампа, који је данас затворен и запуштен. Године 2006. отворен је Wellness центар „Каблар” са луксузно опремљеним собама, затвореним базеном са лековитом водом, хидромасажним кадама, сауном и другим рекреативним просторима. Највећи проблем на овом простору је дивља и нелегална градња викенд објеката на десетини локација дуж сектора Овчарско-кабларске клисуре, нарочито на обали језера Међувршје, са стотинак објеката бесправне стихијске градње. Постоје уређене риболовне стазе, а у Овчар бањи се организује обука за рониоце. Обележено је неколико планинарских стаза различите тежине, док литице Каблара представљају природно алпинистичко вежбалиште. Планинарско друштво „Каблар” организује часове алпинизма у зимском и летњем периоду. Направљено је и неколико пешачких и бициклических стаза и стаза за трчање. Овчарско-кабларска клисура се промовише и као дестинација за даљинско јахање, кајак, кану и параглајдинг авантуре. Туристичка организација Чачка омогућава организоване посете уз пратњу водича до свих дестинација у клисури и организује неколико манифестација у току године: Новогодишњи успон на Каблар, Сусрет планинара Србије, Овчарско-кабларска регата и др. Паркиралишта, којих има неколико дуж магистралног пута Ужице-Чачак, нису уређена, а мање депоније отпада постоје на неколико места (Табела 5).

На простору Овчарско-кабларске клисуре је спроведен комбиновани режим заштите што омогућава развој туристичких и сродних активности, па је зато дата оцена 4. О степену деградације природне средине у Овчарско-кабларској клисури је већ било речи у посебном поглављу. Неопходна документација која се односи на заштиту средине и развој активности постоји само на општем нивоу и веома је оскудна. Велики проблем у очувању и заштити животне средине представља и непостојање чуварске службе, па се санкције за бесправно понашање, као што је испуштање отпадних вода у реку, бацање отпада или неконтролисана сеча шума, готово и не спроводе (Табела 6).

За природне туристичке вредности Овчарско-кабларске клисуре укупна оцена је 92 (на скали од 32-160) (Табела 7). Сврставање у одређену од 5 развојних категорија (незнатан, мали, средњи, велики и изузетан значај) би могло да се изврши нормализацијом ове вредности на скалу од 1-5 према формули:

$$\text{Оцена} = 1 + (92-32)/(160-32) * (5-1)$$
$$\text{Оцена} = 2,875$$

Доказано је да природни туристички мотиви имају осредњи значај за развој туризма у Овчарско-кабларској клисури.

Закључак

Савремени начина живота постмодерног информатичког друштва све више истиче важност рекреативних активности и уопште свих облика туризма везаних за природу. Заштићене области су посебно атрактивне, али је потребно осигурати такав ниво активности који неће угрозити, већ повећати атрактивност дестинације. Овчарско-кабларска клисура је као заштићени предео изузетних одлика препозната као дестинација за организовања пешачких и бицикличких тура, као и спортских манифестација (регате, кајак, кану и параглајдинг авантуре). Постоје уређене риболовне стазе, организују се обуке за рониоце, часови алпинизма и друго. Са друге стране, ово је и простор са културно-истријском вредношћу због бројних верских објеката изузетне лепоте.

Да би се одредили приоритетни простори од значаја за развој туризма, неопходно је спровести процес туристичке валоризације. То је комплексан поступак који се састоји из више фаза, а у раду је највише пажње посвећено изради модела оцене природних туристичких вредности као и примени модела на конкретном простору Овчарско-кабларске клисуре. Кренуло се од хипотезе да природни туристички мотиви клисуре имају осредњи значај за развој туризма, а предложени модел и систем оцена је то потврдио.

Даља истраживања у овом правцу треба да обухвате комплекснији модел туристичке валоризације који би укључио и културне вредности. Када се оцењује значај појединих елемената простора за развој туризма, потребно је имати у виду мисију носилаца развојне стратегије, јер немају сви елементи простора подједнаку важност у туристичком развоју. За рекреативне активности на води је веома важан квалитет воде, али то није случај ако развојна стратегија иде у правцу промоције манифестационих активности или религиозног туризма. Допуна сваком моделу туристичке

валоризације треба да буде перцепција и свест туриста и локалног становништва јер туристички простор постоји и развија се у нераскидивој вези са њима. Валоризацијом и компарацијом сличних простора формира се мрежа модела и пружа увид у шири контекст овог методолошког поступка, чиме се омогућава његово усавршавање.

References

- Bjeljac, Ž., Brankov, J., Jovičić, D., Ćurčić, N., Terzić, A. (2012). Valorization of natural and anthropogenic tourist potentials in underdeveloped regions of transition countries. *ТЕМ*, 8 (3), 1237-1250.
- Bjeljac, Z., Curcic, N., Brankov, J. (2012). Tourism evaluation of IBA areas in the Serbian part of Banat. *Forum geografic.*, 11 (2), 161-167.
- Васиљевић, Н. (2008). Улога планирања предела у примени Европске конвенције о пределима. *Гласник Српског географског друштва* 88 (3), 51-60.
- Vujičić, M. D., Vasiljević, D. A., Marković, S. B., Hose, T. A. Lukić, T., Hadžić, O., Janičević, S. (2011). Preliminary Geosite Assessment Model (GOM) and its Application on Fruška Gora Mountain, Potential Geotourism Destination, of Serbia. *Acta geographica Slovenica* 51 (2), 361-377.
- Група аутора. (1998). *Предлог за заштиту природног добра Овчарско-кабларска клисура*. Елаборат. Београд: Завод за заштиту природе Србије.
- Đolević, V., Tošić, V. (2012). Statistika sa primenom u turizmu. Београд: Ćigoja štampa.
- Eagles, P. F. J., McCool, S. F., Haynes, C. D. (2002). *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management*. Gland: IUCN, Cambridge: UNEP.
- Jurisić, I. (2004). Benthic algal community structure and water quality of the Zapadna Morava River Basin near Čačak. *Acta Agriculturae Serbica* 18 (18), 13-33.
- Kostić, M. (2009). Ekološki kriminal i njegovo suzbijanje. *Pravni život, tematski broj Pravo i vreme*, 10, 175-182.
- Marković, G. S., Veljović, P. S. (2005). Biotic indices to be used for assessment of ichthyofauna structure of the Zapadna Morava river (West Serbia, the Danube basin). *Zbornik Matice srpske za prirodne nauke*, 109, 29-37.
- Milijašević, D., Jojić Glavonjić, T. (2009). Water quality of the Djetinja river. *Journal of the geographical institute "Jovan Cvijić" SASA*, 59 (1), 63-74.
- Newsome, D., Moore, S. A., Dowling, R. K. (2001). *Natural Area Tourism: Ecology, Impact and Management*. Trowbridge: Cromwell Press.
- Николић, С. (2006). *Туризам у заштићеним природним добрима Србије*. Београд: Завод за заштиту природе Србије.
- Popović, I. V. (1996). *Opština Čačak*. Čačak: Litopapir.
- Prideaux, V. (2009). *River Tourism*. Oxfordshire: CABI.
- Рајић, Д., Тимотијевић, М. (2005). Ризница прошлости: Овчарско-кабларска клисура и њени манастири. Чачак: Легенда.
- Spasojević, M., Marković, G., Rafailović, L., Ribic-Zelenković, L. (2005). Basic Physico-Chemical Parameters of the Zapadna Morava River Water Quality in the Ovcar-Kablar Gorge Area. *Acta Agriculturae Serbica*, 19 (10), 43-51.
- Станковић, С. М. (2008). *Туристичка валоризација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Станковић, С. М. (2005). *Језера Србије: Лимнолошка монографија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Станковић, С., Протић, М., Миљковић, Ј. (1991). *Бањски туризам Западног Поморавља*. Посебна издања Српског географског друштва, књ. 70.
- Stanojlović, A., Ćurčić, N., Pavlović, N. (2010). Tourism valorisation of the site "Lazar's Town" in Kruševac. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*, 60 (2), 77-93.
- Stevanović, V., Šinžar-Sekulić, J. (2009). *Serbia. Conserving Important Plant Areas: Investing in the green gold of South East Europe*. Salisbury: Plantlife International.
- Стојановић, В., Стаменковић, И. (2008). Геотуризам у структури савремених туристичких кретања. *Гласник Српског географског друштва*, 88 (4), 53-58.
- Тадић, М. (2010). *Математичка географија Републике Србије*. Београд: Еон издаваштво.
- Terzić, A., Bjeljac, Ž., Jovičić, A., Penjišević, I. (2014). Cultural Route and Ecomuseum Concepts as a Synergy of Nature, Heritage and Community Oriented Sustainable Development Ecomuseum "Ibar Valley" in Serbia. *European Journal of Sustainable Development*, 3 (2), 1-16.
- Угринов, Д., Стојанов, А., Коматина-Петровић, С. (2013). Власништво над природним ресурсима. *Заштита природе*, 53 (1-2), 49-58.
- UNWTO. (2004). *Indicators of Sustainable Development for tourism Destinations. A guidebook*. Madrid: World Tourism Organisation.
- Faulkner, B. (1997). A Model for the Evaluation of National Tourism Destination Marketing Programs. *Journal of Travel Research*, 35, 23-32.
- Cros, H. D. (2000). Planning for Sustainable Cultural Heritage Tourism in Hong Kong. Final Report to the Lord Wilson Heritage Trust Council, SAR.
- Cros, H. D. (2001). A new model to assist in planning for sustainable cultural heritage tourism. *International Journal of Tourism Research* 3, 165-170.
- ***(2010): Закон о заштити природе. Службени гласник РС, бр. 36/09 и 88/10.
- ***(2004): *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook*. Madrid: World Tourism Organization.
- ***(2012): Општине и региони у Републици Србији, 2012. Републички завод за статистику.
- ***(2010): Prostorni plan Grada Čačka. Službeni list Grada Čačka, br. 17.
- ***(2010): Regulation on Ecological Network. Official Gazette of RS, No 102/2010.
- www.birdlife.org
- www.iucnredlist.org
- www.rapp.gov.rs
- www.bestofserbia.rs
- turizamcacak.org.rs/